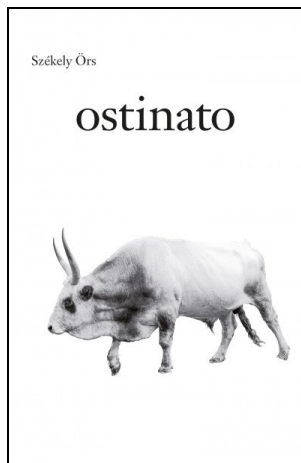

FÖRKÖLI GÁBOR

A makacsság ára

SZÉKELY ÖRS: OSTINATO

Fiatal Írók Szövetsége
Budapest, 2020
41 oldal, 2000 Ft

”

Székely Örs Makói Medáliákkal díjazott verseskötetét forgatva még a sokat látott irodalombarát is zavarban van. Szégyenszemre újra kell tanulnia azoknak az avantgárd gesztusoknak az olvasását, amelyek már száz éve forgalomban vannak, mégis mindig elfeledkezünk róluk, mert a könyvről, az irodalomról kialakított felfogásunk a saját nehézkedése révén mindig visszabilen konzervatív irányba. Világos határok között érezzük jól magunkat. Pedig jól érezni magunkat a modernitásban majdhogynem tilos. Ha a barokk még el tudta képzelni, hogy a költészet gyógyíthat – Dávid hárfája elűzi Saul démonjait –, a modern nyugtalanít, felkavar. Még a szedéstükör sem a jól ismert, margótól margóig tartó teret akarja belakni. Az *Ostinato* című kötet olyan kompozíció, amely szöveg, tipográfia és illusztrációk egységéből áll. Semmiképpen sem csak szöveg, amelyet önmagában áttemelhetnének a majdan elkészülő Székely Örs-összesbe. Jegyezzük is meg: a grafika és a tördelés Kopacz Kund érdeme. Talán sok is már a jóból, de Székely Örsnek ez az első kötete, nyilván mindent ki akart próbálni, amit csak lehetett: a szövegtest és a képanyag – többnyire absztrakt, geometrikus ornamentika – az állandóság és a variancia dinamikájával játszik. Ezért hiába különülnek el szedésük alapján még jobban is egymástól a kötet darabjai, mint egy hagyományos verseskötetben, csakis egymás után tudom őket olvasni, természetesen bevonva ebbe a folyamatba a képanyagot is. A kötet *carmen perpetuum*, hogy az *ostinato*n kívül egy másik műszót is beemeljek: utóbbi a makacsul ismétlődő zenei alap, amely egységgé fogja össze a változó motívumokat; előbbi pedig maga a folyamatosság, a szövegek egymásba érése, a kötet darabjainak elválaszthatatlansága, amelyre a klasszikus példa az *Átváltozások* – mihelyt Ovidius befejez egy mítoszt, következik a másik, a látszólag véletlenszerű asszociációk ellenére viszont nem lehet megbontani sorrendjüket, elválaszthatatlanul összefonódtak már.

Nehéz lenne kevés szóval összefoglalni a kötet főbb témáit. A költői program mint mögöttes szöveg rekonstrukciója sem lenne könnyű feladat, noha Székely stílusa egységes és egyéni,

ráadásul látásmódja rokonságot mutat olyan poszt- és transzhumán ihletésű, erős konceptuális mag köré szervezett kötetekével, mint Nemes Z. Mária *Bauxitja*, Deres Kornélia *Szórapája* és *Bábhasadása* vagy éppen Fodor Balázs *Kozmológiai állandója*. Ezek nagyjából mind arra törekedtek, hogy lebontsák a személyiséget tudattalan, biológiai vagy akár fizikai meghatározottságaira, majd ezekből újra összerakják a tapasztalás, az érzékelés és az emlékezés ismeretlenül is ismerős folyamatát.

Kezdjük Székely Örsnél is az érzékeléssel, amelynek sajátos fenomenológiáját adja a kötet. A külvilág az ember számára belsővé válik, a látás vagy a hallás pedig a belső világunk meghosszabbítása lesz, a külsőbe kinyúló csápjainkká válik: „hajnalban amikor ráhavazik a sivatagra / teljen be szám a homok hangjának szépségével / a rózsák kiömlésével a síkra / amit a homok hord össze szemeimnek” (*sivatag triptichon*). Az érzékelés tapicskolás a világ anyagában, gyűjtögetés és építkezés a kötet más szövegeiben is: „szemben a vízzel néha apátság, vagy apátság romjai állnak: azt építgetem esténként” (*hölderlin*). A következő lépés Székely költészetének feltérképezésében annak a folyton visszatérő gondolatnak a felismerése, amely szerint a világgal egybefonódó öntudat és minden, ami abból következik – nyelvi kifejezés, tudás, művészet – nem lehet ártatlan. Ebben sok újdonság nincs, a teológia is így tanítja – ettünk a tudás fájáról, többé nincs visszaút –, és ennek a gondolatnak a biblikus eredetéről Székely versei is tudnak. Az ember sajátos hely a lét hierarchiájában, embernek lenni bűn: „akinek nincs bűne már, az lehet állat, angyal / [...] nincs ártatlan pillantás vagy cirkuszi részvét” (*az ave mariát éneklő moreschinek*). A teológiával szemben viszont, amely Ágostontól fogva inkább az emberi természet megromlását hangsúlyozta, a bibliai elbeszélés a teremtett világot sújtó átkot tekinti a bűnbeesés legfontosabb következményének: ezért nem legel együtt a farkas a bárányal, és ezért hoz tövist a föld gyümölcs helyett. Jóllehet Székely itt már nem követi ilyen szorosan a zsidó-keresztény hagyományt, de a világnak erről a diszkomfortságáról sokat mondanak az ő versei is. Minthogy a tapasztalás és az érzékelés révén a fent leírt módon a világ és az ember húsa összefonódik, az ember megsebzettsége a külvilág szövetét is felsérti. Ez akár egy fogmosástól is bekövetkezhet: „s öblögetsz míg fénycsík fogselyem / a belső égboltot kisebbí” – (*rákosrendező pu.*)

Ez a példa a csip-csup ügyek kozmikussá növeléséből fakadó groteszk hatást illusztrálja. Székely Örs szerencsére nem ropogtatja el az összes puskaport az ilyen banalitásokra. Annak az antropológiai állandónak a bemutatását ugyanis, hogy mindenki egyformán bűnös és sebzett, nem aprózza el mindenféle kimódolt szenvelgésekre a hétköznapi abszurdítások ürügyén. Ha figyelmesen olvassuk, látjuk, hogy meg tudja különböztetni a fontosat a lényegtelenről. Pontosan rátapint arra a néhány kitüntetett jelenségre, ahol látszik, milyen árat fizetünk az emberlétért. Az egyik ilyen fenomén a művészet. Igazolja-e az esztétikum a szenvedést, a test és a lélek megkínzását? Erre az ősi problémára Székely, összhangban a kötet címével, a klasszikus zene világából szállítja a példát: már idézett versének középpontja Alessandro Moreschi, az utolsó kasztrált énekes, az egyetlen, akinek énekéről felvételek maradtak fenn. Ezt a verset azonnal követi a párdarabja, amely Phalarisz bikájának történetét idézi fel: Phalarisz Akragasz, a mai Agrigento türannosa volt, aki állítólag üreges bronzszoborban élve megsütötte a halálraítélteket, hogy bikabőgésként hallatszó üvöltésükben gyönyörködjék. A Moreschi-versben nem említi Székely a fonográfot, amely lehetővé tette, hogy ma is meghallgathassuk az énekes hangját, Phalarisz esetében viszont már figyelmünk középpontjába kerül a közvetítettség problémája. A szobor esztétikai médium, amely elrejtje előlünk a művészet igazi árát, miközben létrehozza a tökéletes illúziót: „mert nem rendelkezhetsz a fájdalommal, a bika bűgásába nem hallható bele

a halkuló dörömbölés” (*a bika*). Aligha véletlen egyébként, hogy az ember kétségbeesett jeladása a könyv végére teljesen megszűnik, a kötet utolsó szövege egy marsjáróról szól, az sugározza a könyvben reprodukált fényképeket is egy ember nélküli világ szépségeiről: ez lenne talán az a steril művészet, amely nem kíván már emberi áldozatot.

A két párvers motívumrendszerét a végtelenségig lehetne elemezni. Ha a herélt énekesnél a nőiesség mesterséges előállításáról beszélhetünk, akkor a bikaszobor az eltúlzott maszkulinitás szimulákroma. Bika látható a könyv címlapján is, így a férfias tulajdonságnak tartott eltökéltséghez magától értetődően társul az *ostinato* szóban rejlő makacsság képze. Míg Moreschi a szoprán énekesek hangmagasságában szólt, addig az *ostinato* hagyományosan a basszus tartományában stb. A könyv eddigi recepciója azt viszont még tudomásom szerint nem tette szóvá, hogy a borítón nem akármilyen bika látható, hanem szürkemarha, vagyis magyar fajta. És ezzel megérkeztünk a könyv egy másik, nem is annyira rejtett fogalomköréhez, a hagyomány és az identitás, a történelmi meghatározottságok kérdéséhez. Anélkül, hogy a dolog igazán előtérbe tolkodna, a kolozsvári születésű szerző izgalmas dolgokat tud mondani a nyelvi határok, a többnyelvű közösségek működéséről és a kisebbségi létről is. Főleg arra a versére gondolok, amelyik a zenetanulás ürügyén a gyermekkori eszmélkedés jeleneteit idézi meg: „a zenének a nyelve román, ahogy a fekvőtámaszoknak is” (*zeneiskola brassóban*). De Székely kötete érdemben tud hozzászólni ahhoz a parttalan vitához is, hogy ki a holokauszt igazán autentikus költője Adorno hírhedt kijelentésén innen és túl, Radnóti Miklós vagy Paul Celan. A *communism for two* című szöveg ugyanis a *Halálfűga* utánérzését valósítja meg az egyáltalán nem kommunisztikus, de bizonyos értelemben dehumanizált hétköznapiak monotonijára vonatkoztatva, míg a *tétlen ecloga* bátor kísérlet a Radnóti-féle hagyomány átmentésére. Még a hexameteres lüktetés sem hiányzik belőle. Igaz, ebben a versben Székely a játékoság és a formai tökély problematikáját is megszólaltatja, a költészet tematikus súlytalanná válásának kockázatát: „nincsenek itt már örök, a láger játszadozás csak”. A szerző sajátos problémavilágának bejárásához a tágabban értelmezett újkor minden időszakából mozgósít izgalmas pillanatképeket. Az egyik vészjósló atmoszférájú vers a bogaras II. Rudolf, Tycho Brahe és Kepler Prágáját villantja fel, az asztrológiai és alkímiai machinációk háttérében pedig a Bocskai-felkelés hajdúit is megjelenítve (*a tizenhetedik század költője*). Az emlegetett marsjáróval bezárólag ezek a versek a kutakodó, nyugtalan ember szorongásáról, kilátástalanságáról beszélnek, ahogy szó szerint elfogy a levegő körülötte, arról a frusztrált állapotról, amelyben legszebbnek gondolt törekvései is lelepleződnek, tét nélkülivé válnak valami alapvető, mély valóság tükrében.

Amikor ezt írom, jelenik meg az utóbbi idők egyik legfontosabb kritikai esszéje a kortárs magyar irodalomról, Milbacher Róbert tollából (*A magas irodalom lektűrösödéséről*, Élet és Irodalom, 2021. július 9.). A szerző szerint élő irodalmunk egy igen tekintélyes része előre gyártott, kényelmes ideológiákat ültet át regényes formába. Ebben a mindinkább öncélúvá és gicscessé váló szövegtengerben máskülönben szimpatikus, ám kockázatmentes etikai és politikai elgondolások találkoznak az esztétikai értelemben is tisztességes iparosmunkával, csak éppen a világ megismerésében nem vesz már részt az ilyen irodalom. Szerencsére maradt a kortárs irodalomnak olyan területe is, amelyről Milbacher cikke hallgat. Él még ugyanis az a fajta költészet – és költői próza! –, amelyik magát a megismerés folyamatát viszi színre, kísérletezve, anélkül, hogy elárulná előre, mi a végeredmény. Székely Örs is ezek közé tartozik. Szóval lehet még most is olyan irodalmat művelni, amelyben az ismeretszerzés és önmegismerés drámája a szemünk láttára megy végbe, és amelyben nincs minden előre lejátszva.

Persze könnyű annak, aki így tud verset írni.